

ČLENĚNÍ TURISMU (CESTOVNÍHO RUCHU)

Turismus (cestovní ruch) lze klasifikovat podle *různých hledisek*. Nejvýznamnější členění z hlediska geografie je členění:

- *funkční*,
- *časové*,
- *prostorové*.

Funkční hledisko

Základní myšlenkou tohoto členění je předpoklad, že *hlavním cílem turismu je reprodukce fyzických a duševních sil člověka mimo každodenní životní prostředí a obvykle ve volném čase*. Jde tedy o *specifickou formu osobní spotřeby*, spojenou s uspokojováním takových *potřeb* jako jsou např.:

- odpočinek,
- léčení,
- poznávání,
- kulturní vyžití,
- zábava,
- rozptýlení apod.

Z funkčního hlediska proto rozlišujeme:

- ***základní formy turismu*** - tuto skupinu lze dále rozdělit na:
 - *rekreační turismus (rekreace)* = hlavním cílem této formy je *odpočinek* v příznivém prostředí, typickými *rekreačními činnostmi* jsou např. pěší turistika, cykloturistika, mototuristika, plavání a vodní sporty, lyžování, sánkování, bruslení, procházky, míčové hry aj.
 - *kulturní turismus* = cílem jsou různé způsoby *uspokojení duchovních potřeb člověka* (např. vzdělávání, poznávání, poučení, rozptýlení, zábava aj.), k *aktivitám* patří především návštěva kulturních památek, festivalů, výstav, politických a společenských akcí apod. Kulturní turismus bývá často spojen s účastí na rekreačním a lázeňském cestovním ruchu.
 - *lázeňský turismus* = zvláštní forma zotavení s důrazem na zdravotně-preventivní, rehabilitační a kulturní stránku, kde jde zejména o *lázeňskou léčbu pod lékařským dohledem*. V lázeňských místech se intenzivně rozvíjí i *kulturně-společenský život* (kulturní a rekreační cestovní ruch).
- ***speciální formy turismu*** - tuto skupinu lze dále rozdělit různými způsoby např. na:
 - *trvale udržitelný turismus* = taková forma rozvoje a aktivit, které *trvale zachovávají* ekologickou, sociální a ekonomickou integritu, jsou tedy šetrné ke svému hostitelskému prostředí a díky tomu zachovávají *dobrý stav přírodních, umělých a kulturních zdrojů*,
 - *ekoturismus* = ta část turismu, která zahrnuje *cestování do poměrně nenarušených přírodních oblastí* za specifickým účelem obdivování se, poznávání a potěšení z jejich scenerie, planých rostlin a volně žijících

živočichů, jakož i všech kulturních rysů, které se v těchto oblastech nacházejí, paradoxem však je, že *ekoturismus sám o sobě nemusí být trvale udržitelný*,

- *agroturismus* = podstatou je *cestování na venkov za účelem aktivní rekreace na zemědělských farmách nebo jiných zařízeních zemědělské výroby*. Původním cílem byla nejspíš *výpomoc* na statcích během sklizní a jiných sezónních prací, postupem času však došlo ke zvratu a hlavním cílem je dnes *turismus* → farmy a statky dnes představují spíše jakési *skanzeny*, v nichž se zemědělská výroba provozuje pouze coby turistická atraktivita.
- *ekoagroturismus* = jde o *faktické splynutí ekoturismu a agroturismu*, jeho definice je teoreticky ztotožnitelná s definicí agroturismu s tím, že *pobyt účastníků ekoagroturismu je realizován na tzv. ekologických či organických farmách*, narozdíl od situace v klasickém agroturismu je primárním účelem ekoagroturismu zemědělská produkce, ekoagroturismus je jejich doplňkovým zdrojem příjmů (ve smyslu práce),
- *alternativní turismus* = všechny druhy turismu, které nějakým způsobem *alternují (obměňují) běžně známé strategie turismu* a vytváří z nich nový zájmový objekt,
- *incentivní (motivační) turismus* = označení se objevuje nejčastěji ve spojení se *skupinovým turismem zaměstnanců různých firem*, kteří svou rekreaci získávají jako pozornost podniku. Samotný cíl cesty v tomto případě ztrácí prioritu, hodnotí se především její *účel, hlavním rysem je zájem firmy*. Incentivní cesty mohou mít různou podobu – může jít o *vzdělávací, poznávací, ekologicky zaměřené i rekreační cesty*. Převahu mají tzv. *outdoor aktivity* (rafting, lanová centra, výcvik, týmové hry, ...), cílem bývá většinou tvorba *týmového ducha*.
- dále lze vymezit např. *městský turismus* = aktivity spojené s poznáváním památek, architektury měst, cesty za kulturními a jinými událostmi spojenými tradičně s *městským prostředím*.
- *kongresový, obchodní (služební cesty), gastronomický, náboženský, expediční a vědecký turismus, lovecký turismus* a pokračovat lze téměř do nekonečna.

Z funkčního hlediska jednotlivé formy cestovního ruchu nevystupují samostatně, ale *vzájemně na sebe navazují a doplňují se*. Rozlišování forem cestovního ruchu má význam zejména pro zkoumání selektivních podmínek cestovního ruchu, určování charakteru středisek a potřebné materiálně-technické vybavenosti. Jak je vidět z výše uvedeného členění, je hlavním kritériem vlastně *motiv (forma zážitku)*.

Někdy se formy vymezují trochu *jiným způsobem, který v podstatě překrývají výše uvedené členění na základní a specifické formy turismu* – potom hovoříme o:

- *poznávacím a tematickým turismu* = jde o takový turismus, který *využívá přírodní a kulturně-historické aspekty krajiny*, v níž se odvíjí, k výchově, a vzdělání vlastních účastníků,
- *zájmovém a rekreačním turismu* = cílem tohoto turismu je *uspokojování zájmů a koníčků účastníků*, nejčastěji jde o *sportovní a odpočinkové cesty*.

Časové hledisko

Z časového hlediska rozlišujeme:

- **krátkodobý turismus** = tato forma turismu trvá *nejvíce čtyři dny* (respektive *tři přenocování*) a může být:

- *půldenní* – zde má např. význam i každodenní rekreace v průběhu dne,
- *jednodenní*
- *víkendový*.

Krátkodobý turismus se obvykle koncentruje do *příměstských středisek*, protože vzhledem k rozsahu disponibilního volného času nemůže být vzdálenost (a tudíž i doba cesty) na místo rekreace příliš velká – jistá *modifikace* této skutečnosti je možná v důsledku relativního zlevnění letecké dopravy (nízkonákladoví dopravci, růst konkurence – není až takový problém zaletět si na víkend do Londýna);

- **dlouhodobý turismus** = tato forma turismu trvá *více než čtyři dny*, může se jednat o:

- *sezónní turismus* = ten se soustřeďuje jen na *určité roční období* (letní a zimní sezóna – v létě moře, v zimě sněh)
- *celoroční turismus* = místa s *celoroční návštěvností* (např. lázeňský turismus),
- *mimosezónní turismus* = důsledek snahy rozšířit poptávku po cestovním ruchu v *podzimním a jarním období*.

Prostorové hledisko

Z prostorového hlediska, pakliže se za základní kritérium považují *státní hranice*, rozlišujeme:

- **domácí CR** („internal tourism“) = v jeho rámci účastníci *nepřekračují státní hranici své vlastní země*,
- **zahraniční CR** = zahrnuje *příjezdy a výjezdy za hranice příslušného státu*. Z hlediska vztahu k národnímu hospodářství daného státu lze vyčlenit:
 - *aktivní zahraniční CR (příjezdový CR, „inbound tourism“)* = příjezdy a pobyt zahraničních návštěvníků; z pohledu daného státu jde o přínos platebních prostředků, která přispívá k aktivní straně platební bilance,
 - *pasivní zahraniční CR (výjezdový CR, „outbound tourism“)* = vycestování (výjezdy) vlastních občanů do zahraničí a jejich pobyt v zahraničí; představuje výdej platebních prostředků do zahraničí, čímž zatěžuje pasivní stranu platební bilance,
- vymezit lze i **tranzitní CR** = CR spojený s *průjezdem území určitého státu*, který nezahrnuje pobyt a je obvykle omezen určitým počtem hodin. Z pohledu národního hospodářství a platební bilance má stejný charakter jako příjezdový CR.

Souhrn veškerého zahraničního CR, tedy CR více zemí, bývá označován jako tzv. **mezinárodní CR** („international tourism“).

Někdy se v těchto souvislostech používají také některé další termíny:

- **vnitřní CR** („domestic tourism“) = pohyb a pobyt účastníků CR uvnitř hranic jednoho státu, tedy souhrn účastníků domácího a příjezdového CR,
- **národní CR** („national tourism“) = pohyb a pobyt účastníků CR uvnitř vlastní země a mimo ni, tedy souhrn účastníků domácího a výjezdového CR,

Další hlediska členění turismu

- **způsob účasti a formy úhrady nákladů** – podle tohoto hlediska se liší:

- volný (komerční) CR = všechny náklady si účastníci hradí ze svých příjmů a o místě, termínu apod. se svobodně rozhodují,
 - vázaný (sociální) CR = úhrada účastníka je plně hrazena nebo doplňována ze společenských fondů (i dnes např. zdravotní pojištění ⇒ lázně, FKSP = Fond kulturních a společenských potřeb, dříve ROH apod.). Účast a poskytnutí příspěvku je vázáno na *splnění určitých podmínek* (např. zaměstnání nebo členství v určité organizaci, doporučení lékaře apod.),
 - samostatně se někdy vyčleňuje ještě tzv. CR mimo veřejné formy = jde o chataře a chalupáře, patří sem např. i ubytování u příbuzných a známých apod. – jde o CR, který *nevyužívá ani komerční ani vázané formy ubytování*.
- **způsob a organizace zabezpečení služeb CR** – podle tohoto hlediska se liší:
- neorganizovaný (individuální) CR = vše potřebné si účastník CR zajišťuje sám, respektive pouze částečně využívá služeb cestovní kanceláře (např. k prodeji lodních lístků, letenek, výměně valut apod.). Neorganizovaný turismus tvoří téměř 70 % veškerého turismu, je spojený s *individuální organizací programu a jeho libovolnou změnou*,
 - organizovaný (kolektivní, masový) CR = cestu i pobyt zajišťuje organizace, zejména cestovní kancelář. V rámci této formy turismu se organizuje účast na základě *společných a pevných bodů programu, volnost rozhodování jednotlivce je omezená*.
- **velikost skupiny** – vyčlenit lze:
- skupinový (hromadný) CR = v rámci tohoto CR cestuje *formální nebo neformální skupina* (školní skupina × neformální skupinka známých),
 - individuální CR = v tomto případě cestuje *účastník sám nebo se svou rodinou*.
- **vliv na hostitelské prostředí** – termíny tvrdý a měkký turismus vyjadřují v podstatě *dvě krajní polohy*, které jsou obecně rozlišovány při posuzování vlivu turismu na přírodní a kulturní rozmanitost hostitelských oblastí. *Tvrdý turismus* přitom představuje negativní (nešetrnou) podobu turismu, *měkký turismus* pak podobu pozitivní (šetrnou).

Tab. 1: Srovnání charakteristických znaků tvrdého a měkkého turismu

Tvrdý turismus	Měkký turismus
masové cestování	individuální, rodinné cesty, cesty s malou skupinou přátel
málo času	dost času
rychlé dopravní prostředky	přiměřené a pomalé dopravní prostředky
Daleko	blízko
pevný program	spontánní rozhodnutí podle situace
řízení zvenku (cest.kancelář)	řízení zevnitř
importovaný styl	styl života blízký dané zemi
paměťihodnosti	zážitky
pohodlně a pasivně	s úsilím a aktivně
žádná nebo malá duševní příprava	příprava vztahující se k dané zemi
bez znalosti domácího jazyka	se znalostí domácího jazyka
pocit převahy	radost z učení se od domácích
nákupy, „shopping“, suvenýry	přivést dárky hostitelům, vzpomínky, nové zážitky
prospekty a pohlednice	kresby, malby
zvědavost, hlasitý	takt, tichý

Pramen: Librová, H. 1994

GEOGRAFIE CESTOVNÍHO RUCHU A REKREACE

Předmět studia geografie cestovního ruchu a rekreace (CR)

Geografie CR se zabývá *studiem*:

- *zákonitostí,*
 - *činitelů,*
 - *faktickým rozmístěním,*
- cestovního ruchu (CR), a to v *oblastech rozličné hierarchie* (velikosti a ekonomické váhy).

V tomto rámci se *orientuje na*:

- *vyhodnocování činitelů* (faktorů a podmínek) a jejich lokalizační váhy obecně i v konkrétních oblastech (střediscích), v podstatě jde o vyhodnocování oblastí vhodných na základě přírodních a společenských předpokladů pro určité formy CR;
- *vymezení oblastí CR* pro praktické hospodářské účely a použití (*regionalizace = rajonizace oblastí CR*);
- analýzu cestovního ruchu jakožto *specifické migrace populace* mezi oblastmi jejího vzniku (místa, odkud turisté pocházejí) a oblastmi (středisky), v nichž se aktivity spojené s CR realizují (místa, kam turisté jezdí) – cílem tak je stanovení *teritoriálních vazeb tvořených turismem*;
- *studium vlivu CR* na turistické oblasti (studium ekonomických, sociálních, politických, environmentálních a dalších důsledků);
- analýza *širších souvislostí a podmínek CR* (sociologie, psychologie, ...).

Geografie CR je *hraniční, syntetická věda*, její vymezení vůči blízkým disciplínám je problematické, nepřesné. Geografie CR *navazuje na poznatky jiných přírodních a společenských věd* a využívá je. Sama pak je součástí širokého proudu *humánní geografie*, neboť fenomény spojené s aktivitami CR jsou v hlavní míře *společensko-ekonomické* (jejich vázanost na určité přírodní podmínky – moře, hory + sněž vytváří pouze výchozí podmínku).

Z výše naznačených souvislostí vyplývá také úzká spolupráce této disciplíny s dalšími *negeografickými vědami* – jmenovat můžeme zejména *ekonomii, demografii, sociologii, psychologii, urbanismus a další*.

Vývoj geografie CR

Geografie CR je jednou z *nejmladších disciplín* geografie, její vědecké počátky spadají zhruba do *první poloviny 20. století (často se uvádějí 30. léta)*. Příčinou poměrně pozdního vzniku disciplíny je *pozdní vznik samotného zkoumaného jevu*, totiž fenoménu volného času, rekreace a turismu. Nástup těchto jevů byl totiž ve větší míře umožněn až počátkem 20. století, kdy se ve většině vyspělých zemí *zkrátila a uzákonila délka pracovní doby a prodloužila dovolená* – díky tomu můžeme hovořit o skutečném vstupu volného času a rekreace do života společnosti (blíže k vývoji tohoto fenoménu samostatná přednáška).

Ve vývoji geografie CR lze vymežit následující *výzkumná období*:

- *předvědecké období* (pol. 19. st. – 1900):
hlavními centry zájmu byla především lázeňská střediska a vybraná obchodní města, později i horské oblasti, za impuls rozvoje cestování je považována železniční doprava, *CR byl málo intenzivní, měl malý objem*; výzkumné metody byly omezeny na *popis* atraktivit středisek, jejich vlivu, ...
- *základ systematického zkoumání* (1900 – 1945):

počátek 20. století je obdobím *formování vědeckých teoretických základů*, objevují se první statistická data a vznikají první ucelenější práce geografického charakteru – za geografický rys turismu je považován zejména *fenomén změny místa pobytu* po dobu účasti na turismu; významný byl výzkum zaměřený na *hodnocení vlivu CR na ekonomický rozvoj míst*;

ve 30. a 40. letech dochází k *intenzivnímu rozvoji předmětu studia geografie CR*, byly rozpracovány definice pojmů, vymezeny sféry výzkumu geografických problémů (prostorové šíření a rozložení CR, přírodní předpoklady, regionalizace, typologie oblastí). charakteristickým rysem prací z tohoto období je průvodní *nedostatek výzkumných technik vhodných ke sběru, analýze, interpretaci a kartografické prezentaci dat*.

- **formování vědeckého výzkumu CR (1945 – 1960):**
charakteristický je daleko *širší záběr problematiky*, více se diferencuje také *měřítko výzkumů* (regionální až mezinárodní). V poválečném období je ještě více než dříve věnována pozornost *ekonomickým důsledkům turismu*.
také zhruba v tomto poválečném období začíná být geografie CR *vyučována na univerzitách a vysokých školách*, kapitoly věnované geografii CR se začínají objevovat v přehledových *učebnicích geografie*.
- **sociologické období (1960 – 1970):**
období je charakteristické rozvojem disciplíny a rychlým nárůstem počtu geografických prací, rozvíjí se *sociologické pojetí CR* (CR jakožto záležitost společenského statutu), reakce na nástup *masového turismu*, výzkum trhu turistické nabídky a poptávky.
Již v tomto období začíná být zřetelné, že geografie CR se vyznačuje *nedostačující teoretickou základnou*, většina prací je spíše *aplikačního charakteru*.
také to je možná důvod, proč jen poměrně málo prací z geografie CR je publikováno v odborných geografických časopisech (vycházejí spíše v jinak zaměřených časopisech) a proč je relativně velká část odborníků na geografii CR zaměstnána na jiných než geografických pracovištích.
- **období exaktních metod a vědecké kritiky - kvantitativní revoluce (1970 – 1985):**
aplikace matematicko-statistických metod, programování, hodnotová a faktorová analýza, simulační a prognostické modely, jinými slovy – *snaha vše změřit, spočítat a prognózovat*.
- **ekonomické a ekologické problémy, komplexní výzkum, eklektické období (po roce 1985):**
současné období je charakteristické *dynamickým rozvojem geografie CR*, příčinou toho je stále *rostoucí společenská váha samotného jevu a rostoucí povědomí o jeho ekonomických a prostorových důsledcích*. Rysem je i nadále nedostatečná pozornost věnovaná teorii a zřetelná *eklektičnost* (tedy nesystematičnost studia).

I nadále pokračuje **výrazná dichotomie studia geografie CR:**

- v *postkomunistických zemích* je důraz stále důraz na exaktní vyjádření, předpoklady, ..., přístupy tzv. „*prostorové analýzy*“ však jsou živé nadále i v západní geografii;
- v *anglosaském světě* je předmětem studia i problematika volného času, sociologie a psychologie, otázka motivací turismu, statutové pojetí turismu, problematika vnímání a cítění turistických míst, zážitek „jinakosti“, únik ze stereotypu, stresu, fordismus × postfordismus a jejich důsledky, kulturní aspekty turismu.

Problémem však je, značná *neslučitelnost obou přístupů a nekomunikace výzkumníků reprezentujících oba proudy*.

K nosným trendům v geografii CR v současnosti i nadále patří:

- *dynamický rozvoj mezinárodní turistiky* (hledání nových destinací, a to včetně rozvojových zemí a regionů),
- *částečný ústup masového turismu a vznik nových forem CR* (fordistické × posfordistické pojetí CR),
- *identifikace problémových jevů spojených s CR* (vliv CR na životní prostředí, přispívá rozvoj CR ke konvergenci × divergenci regionálního rozvoje?, koncept tvrdého × měkkého turismu).

Podle názoru některých autorů by měla být větší pozornost věnována *teoretickému pojetí a porozumění* jednak *dynamiky CR* a jednak *sociálních praktik* (zvyků, souvislostí) s ním spojených. Prostorové charakteristiky by neměly být vnímány odděleně pouze jako kontext, v němž se odehrává CR jakožto sociální fenomén, naopak *vazby mezi oběma skupinami jsou velmi silné* – moderní západní geografie CR se snaží zmapovat tyto vazby, a to *nalezením způsobů, jimiž jsou turistická místa vytvářena, prezentována a využívána*.